

Ευριπίδη

ΕΚΑΒΗ
ΚΑΙ
ΤΡΩΑΔΕΣ

Μετάφραση:
ΕΛΕΝΗ ΒΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ
ΑΘΗΝΑ 2023

ΝΕΦΕΛΗ / ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ

Ευριπίδη, *Εκάβη και Τρωάδες*

Σχεδιασμός εξωφύλλου και βιβλίου: Περικλής Δουβίτσας
Εικόνα εξωφύλλου: Shutterstock

ISBN: 978-960-211-359-9

© Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ και Ελένη Βαροπούλου

Ασκληπιού 6, Αθήνα 106 80
τηλ.: 210 3639962 – fax: 210 3623093
www.nefelibooks.com

EKABH

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΡΙΑΣ

Έχοντας για φόντο τον Τρωικό Πόλεμο, τον πιο διαβόητο πόλεμο της ελληνικής μυθολογίας και ποίησης, η τραγική ηρωίδα Εκάβη αναδύεται ως η κατεξοχήν ενσάρκωση του μητρικού πόνου και σπαραγμού, της απώλειας, της εκδίκησης του πένθους. Στην τραγωδία *Εκάβη*, που διδάχθηκε πριν από το 424 π.Χ., ο Ευριπίδης έπλασε μιαν αρχετυπική γυναικεία μορφή η οποία σήμερα, αφού άφησε πίσω της τόσο τα ομηρικά έπη όσο και την εποχή του τραγικού ποιητή της με τον Πελοποννησιακό Πόλεμο σε εξέλιξη, επανεμφανίζεται μπροστά μας αποφασιστική, οξυδερκής, συγκινητική, βαθιά πονεμένη όσο και τρομερή.

Η *Εκάβη* είναι ένα ποιητικό «κατηγορώ» για τους ανηλεείς νικητές και δυνάστες, για τη θυσία και τη σφαγή των γυναικών, την κακοποίηση και υποδούλωσή τους από τους άνδρες. Για τις πολεμικές συρράξεις με τη μανία της απόλυτης καταστροφής και τις εκατόμβες των νεκρών που οι εμπόλεμοι αφήνουν στο πεδίο της μάχης. Για τον πικρό δρόμο της αιχμαλωσίας και της σκλαβιάς. Για τη σπείρα της βίας όπως τη γιγαντώνει ο πόλεμος, ενώ τα ωμά συμφέροντα, ο πολιτικός κυνισμός, η απληστία και οι ανήθικοι υπολογισμοί έχουν συνθλίψει κάθε ανθρωπισμό. Είναι, όμως, και ένα λαμπρό δείγμα του ευριπίδειου λόγου για το δίκαιο και την τιμωρία, για την απουσία των θεών, την ανομία και την εκδίκηση, τους κώδικες αξιών, την πειθώ και τη σοφιστική σκέψη, τον οίκτο, την ανάγκη του ανθρώπου για ελευθερία.

Μετέφρασα την τραγωδία αυτή για την παράσταση που σκηνοθέτησε η Ιώ Βουλγαράκη το 2023 αφού επέλεξα ως σημείο εκκίνησης την ιδέα ότι, επειδή στο αρχαίο θέατρο οι θεατές μπο-

ρούσαν να είναι ταυτοχρόνως συμπάσχοντες και κριτές, θα άξιζε και η δική μου σημερινή μετάφραση της *Εκάβης* να αναζητήσει μια δραστική γλώσσα που θα διευκόλυνε το μείγμα πάθους και κριτικής. Χρειαζόμουν, λοιπόν, ισχυρές εντάσεις που θα μπορούσαν να προκύψουν μέσα από την αντιπαράθεση διαφορετικών γλωσσικών στρωμάτων, ενώ ήταν απαραίτητο να υπογραμμίσω φραστικά τη χειρονομιακή διάσταση του κειμένου καθώς βρίθουν σε αυτό οι σωματικές αντιδράσεις, τα τελετουργικά, οι κωδικοποιημένες χειρονομίες.

Στο πρόσφατο αυτό μεταφραστικό εγχείρημά μου είχε προηγηθεί το *lamento των Τρωάδων*, αφού το 2009 είχα μεταφράσει την τραγωδία αυτή για την παράσταση του Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος σε σκηνοθεσία Νικαίτης Κοντούρη. Για αυτό και τώρα μπόρεσα να αισθανθώ καλύτερα τις δραματουργικές αλλαγές στην κοινότητα των γυναικών αιχμαλώτων στην Τροία, να βιώσω πώς η *Εκάβη* έχει μετατοπισθεί από έναν υποστηρικτικό, παρηγορητικό λόγο, παρά το απόλυτο πένθος της, σε εκείνη την απόγνωση και την κατεπείγουσα κατάσταση οι οποίες εκτρέφουν την ανταρσία, σε μιαν αγανάκτηση η οποία ριζοσπαστικοποιεί, εξωθεί σε δράση απαιτώντας τόλμη, ψυχραιμία, πανουργία, απόσταση ακόμη κι από τον ίδιο τον εαυτό της. Και ναι μεν η *Εκάβη* παραμένει και στις δύο τραγωδίες μια τραγική μορφή, υποδειγματική ως προς τη διαχείριση των πολιτικών επιχειρημάτων και την πειθώ, όμως στο δράμα *Εκάβη* εγκαθιδρύεται σκηνικά, από την εμφάνιση του νεκρού Πολυδώρου και τις επιθυμίες των σκοτωμένων όπως οι ίδιοι τις εκφράζουν μέχρι τις προφητείες του τέλους, μια επικυριαρχία των νεκρών και των φαντασμάτων.

Στη μετάφραση της *Εκάβης*, όπως και σε εκείνη των *Τρωάδων*, στόχευσα στο άκουσμα ενός ευθύβολου λόγου. Η μεταφρα-

στική πρόθεση και στάση παραμένουν βασικά ίδιες απέναντι και στα δύο κείμενα. Μεταφράζοντας ήθελα οι έννοιες, οι εικόνες, τα κεφαλαιώδη για τον άνθρωπο ζητήματα που ο τραγικός ποιητής πραγματεύεται, μιλώντας για τους ηττημένους και για τους απάνθρωπους νικητές, για τις γυναίκες και τα παιδιά ενός άμαχου πληθυσμού εκτεθειμένου στην ωμότητα και τη φρικαλεότητα του πολέμου, να φθάνουν άμεσα στους σημερινούς θεατές. Η θεατρική αποτελεσματικότητα της ποιητικής του Ευριπίδη είναι ο οδηγός μου. Αρνούμαι να μπω στον πειρασμό μιας μετάφρασης που διέπεται από την αγωνία της πλήρους και ολοκληρωτικής προσέγγισης του πρωτοτύπου και που ανάγει σε λογοτεχνία τη φιλολογική ανάλυση. Δεν έχω τη φιλοδοξία να περιπλανηθώ στους λαβυρίνθους της αρχαίας μετρικής αναζητώντας σύγχρονα υποκατάστατα για αναπαίστους ή τροχαϊκά τρίμετρα. Ούτε επιδιώκω να κατασκευάσω ένα συγκινησιακό λυρικό ιδίωμα προσφεύγοντας σε διάφορους παθητικούς λυρισμούς, οι οποίοι μπορεί σήμερα να ηχούν οικείοι και να ικανοποιούν τον ψυχισμό των περισσοτέρων θεατών, όμως, στην πραγματικότητα δεν αντιμετωπίζουν το ζητούμενο της λυρικότητας και δεν απαντούν ουσιαστικά στο αίτημα του υψηλού. Η γλωσσική αυστηρότητα και μια ευθεία μετάφραση, όσο μου επιτρέπει κάτι τέτοιο η τόσο απόμακρη και συγχρόνως κοντινή σχέση μου προς τα έργα, ο ρυθμός του κειμένου την ώρα που ο ηθοποιός το «μιλάει», το λεξιλόγιο που απορρέει από πολλά στρώματα της γλώσσας και από πολλές χρονικότητες αποτελούν τις βασικές επιλογές μου.

Υπάρχει πάντα μια λύπη όταν μεταφράζουμε γιατί, στην απόπειρά μας να μεταφέρουμε την αρχαία τραγωδία από το πρωτότυπο σε έναν άλλον σημερινό λόγο που θα ακουστεί σε μια καινούρια παράσταση, η πάλη με το αρχαίο κείμενο αλλά και η πάλη με τη σύγχρονη γλώσσα μας καταδείχνουν στην πράξη

την οριακή εμπειρία του μεταφραστικού διαβήματος: Αδιάκοπα μετράμε και συνειδητοποιούμε το χάσμα που μας χωρίζει από το αβυσσαλέο κείμενο του αρχαίου ποιητή. Κι ενώ αλιεύουμε νοήματα, διαλέγουμε λέξεις, αναζητάμε σημασίες, όλα όσα χάνονται καθ' οδόν την ώρα της μετάφρασης, όσα αναγκαστικά αφήνουμε πίσω, όμως και όσα ενδεχομένως κερδίζουμε, μας προσφέρουν την επίγνωση ότι η μεταφραστική εργασία είναι μια απίθανη γέφυρα που ουτοπικά χτίζεται ανάμεσα σε πραγματικότητες πολύ διαφορετικές, ανάλογες ή παρόμοιες, τις οποίες τελικά κάποια στιγμή τις συλλαμβάνουμε και αμέσως μετά μας διαφεύγουν.

ΕΛΕΝΗ ΒΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

Η τραγωδία του Ευριπίδη *Εκάβη* παρουσιάστηκε στις 12 και 13 Αυγούστου 2023 στο Αρχαίο Θέατρο της Επιδαύρου με τους ακόλουθους συντελεστές:

Μετάφραση: Ελένη Βαροπούλου

Σκηνοθεσία: Ιώ Βουλγαράκη

Σκηνικά – Κοστούμια: Μαγδαληνή Αυγερινού

Μουσική: Νίκος Γαλενιανός

Κίνηση: Χαρά Κότσαλη

Φωτισμοί: Αλέκος Αναστασίου

Α΄ βοηθός σκηνοθέτιδας: Μάγια Κυριαζή

Β΄ βοηθός σκηνοθέτιδας: Γιάννης Τσιπτσής

Βοηθός σκηνογράφου/ενδυματολόγου: Δημοσθένης Κλιμενώφ

Διανομή (με αλφαβητική σειρά):

Ταλθύβιος: Ιωσήφ Ιωσηφίδης

Πολυξένη: Μαρίνα Καλογήρου

Εκάβη: Ελένη Κοκκίδου

Οδυσσέας: Θανάσης Κουρλαμπάς

Πολυδώρου είδωλον: Ερρίκος Μηλιάρης

Θεράπεινα: Ηλεάνα Μπάλλα

Πολυμήστωρ: Άκης Σακελλαρίου

Αγαμέμνων: Αλέκος Συσσοβίτης

Χορός: Ασημίνα Αναστασοπούλου, Ελισάβετ Γιαννοπούλου, Μαρία Κωνσταντά, Ευσταθία Λαγιοκάπα, Λυγερή Μητροπούλου, Ειρήνη Μπούνταλη, Χρύσα Τουμανίδου, Αμαλία Τσεκούρα

Μουσικός επί σκηνής: Άρτεμις Βαβάτσικα

ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ ΤΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ

ΠΟΛΥΔΩΡΟΥ ΕΙΔΩΛΟΝ

ΕΚΑΒΗ

ΧΟΡΟΣ

ΠΟΛΥΞΕΝΗ

ΟΔΥΣΣΕΑΣ

ΤΑΛΘΥΒΙΟΣ

ΘΕΡΑΠΑΙΝΑ

ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ

ΠΟΛΥΜΗΣΤΩΡ

ΠΟΛΥΔΩΡΟΥ ΕΙΔΩΛΟΝ

Ἦρθα αφήνοντας το άντρο των νεκρών και τις πύλες του σκότους
όπου ο Ἄδης από τους θεούς χώρια κατοικεί,
εγώ ο Πολύδωρος, γεννημένος από την Εκάβη του Κισσέα
και με τον Πρίαμο πατέρα. Φοβισμένος αυτός όταν η πόλη
των Φρυγών κινδύνεψε να υποταχτεί σε δόρυ ελληνικό
κρυφά από την τρωική γη με έστειλε
στα δώματα του Πολυμήστορα, Θρακιώτη φίλου,
που τα εύφορα χώματα της Χερσονήσου σπέρνει εδώ
διαφεντεύοντας με το δόρυ λαό που αγάπη τρέφει στ' άλογα.
Ἄφθονο χρυσάφι έστειλε μαζί μου ο πατέρας λαθραία,
ώστε, αν ποτέ τα τείχη του Ιλίου έπεφταν,
όσα παιδιά θα επιζούσαν να μη στερούνταν το παραμικρό.
Από τους Πριαμίδες ήμουν ο νεότερος γι' αυτό και με φυγάδεψε
αφού τα νεανικά μπράτσα μου μήτε ασπίδα
μήτε ξίφος μπορούσαν να φέρουν.
Κι όσο παρέμεναν άθικτα τα όρια της χώρας
κι ακέραιοι έστεκαν της Τροίας οι προμαχώνες
κι ο αδελφός μου ο Έκτορας στη μάχη ευτυχούσε,
ωραία εγώ, πλάι στον πατρικό φίλο της Θράκης
καλοφροντισμένος σαν βλαστάρι μεγάλωνα, ο πολυδάκρυτος.
Μόλις όμως η Τροία και η ψυχή του Έκτορα
χάνονται κι η πατρική εστία καταστρέφεται,
κι ο ίδιος πέφτει νεκρός επάνω στον θεόκτιστο βωμό
σφαγμένος από τον αιμοβόρο γιο του Αχιλλέα,
τότε για χάρη του χρυσού εμένα τον ταλαίπωρο
ο πατρικός φίλος σκοτώνει και σκοτωμένον με πετάει
στη θάλασσα για να κρατήσει σπίτι του το χρυσάφι.

Παραδαρμένος από τα ρεύματα των κυμάτων,
 πότε σ' ακτές πότε στον αφρισμένο πόντο, κείτομαι
 άταφος κι άκλαιτος. Τώρα ορμώ επάνω από το κεφάλι της ακριβής
 μάνας μου Εκάβης, παρατώντας το κουφάρι μου έρημο,
 κι αιωρούμαι ενώ τριπλό φέγγος έχει παρέλθει,
 τόσες ημέρες όσες και η δύστηνη μάνα μου από την Τροία
 στη γη αυτή της Χερσονήσου βρίσκεται.

Όλοι οι Αχαιοί, όσος έχουν καράβια, άπραγοι
 κάθονται στις ακτές ετούτης της θρακιικής γης
 γιατί ο γιος του Πηλέα, ο Αχιλλέας, που εμφανίστηκε
 επάνω από τον τύμβο του, σταμάτησε το ελληνικό στράτευμα
 καθώς έβαζε πλώρη να γυρίσει στην πατρίδα.

Την αδελφή τη δική μου, την Πολυξένη, απαιτεί να λάβει
 στον τύμβο του ως αρεστό σφάγιο και προσφορά τιμητική.
 Και την απαίτησή του θα ικανοποιήσει γιατί

οι άνδρες του δεν θα τον αφήσουν χωρίς το δώρο του.

Μέσα στη μέρα, το πεπρωμένο θα φέρει θάνατο στην αδελφή
 και τα δυο της παιδιά δυο νεκρούς θα αντικρίσει
 η μάνα, το ένα κουφάρι το δικό μου και τ' άλλο της δύστηνης κόρης.

Αφού εγώ στα πόδια μιας δούλης πρόκειται να φανερωθώ,
 εκεί όπου σπάει το κύμα ώστε να τύχω ο δύσμοιρος ταφής.

Γιατί από τους ισχυρούς του Κάτω Κόσμου έχω ζητήσει
 τάφο να αποκτήσω και να πέσω στα χέρια της μάνας.

Όσο για εμένα, αυτό που ήθελα να συμβεί θα γίνει.

Τώρα από τη γερόντισσα Εκάβη θα αποτραβηχτώ
 γιατί από τη σκηνή του Αγαμέμνονα σέρνει κιόλας έξω
 τα πόδια τρομοκρατημένα από το δικό μου φάντασμα.

Αχ,

Μάνα μου εσύ, που βγαίνοντας από βασιλικά παλάτια
 είδες τη μέρα της δουλείας, περνάς τόσο άθλια

όσο κάποτε καλά περνούσες, κάποιος από τους θεούς
αντισταθμίζοντας την προηγούμενη ευτυχία θα σε αφανίσει.

ΕΚΑΒΗ

Οδηγήστε, παιδιά μου, τη γερόντισσα μπροστά από τη σκηνή,
οδηγήστε, κρατήστε ορθή εμένα την ομόδουλη
μ' εσάς, τη βασίλισσά σας πριν, Τρωάδες,
(πιάστε, στηρίξτε, σηκώστε, πηγαίνετε με)
γραπωμένες από το γέρικο μπράτσο.

Κι εγώ, το χέρι στηρίζοντας σε κυρτό ραβδί,
θα παλέψω με τα αργά μου πόδια
να πάω προς τα εμπρός τα βήματά μου.

Ω αστραπή του Δία υπέρλαμπρη, ω νύχτα σκοτεινιασμένη,
γιατί όλη τη νύχτα έτσι να πετιέμαι,
τρομαγμένη από τα φαντάσματα; Ω σεβάσμια Γη,
των μελανοπτερύγων ονείρων μητέρα,
μακριά μου αποδιώχνω αυτή τη νυχτερινή οπτασία
(ήταν για το παιδί μου που στη Θράκη βρήκε σωτηρία,
όπως και για την Πολυξένη, την αγαπημένη μου θυγατέρα,
γιατί μέσα σε όνειρα είδα οπτασία φοβερή που την εννόησα).

Ω χθόνιοι θεοί, σώστε τη ζωή του παιδιού μου,
που μόνη άγκυρα του οίκου μας
στη χιονώδη Θράκη παραμένει
κάτω από τη φύλαξη φίλου πατρικού.

Κάποιο κακό θα συμβεί,
τραγούδι γοερό θα σηκωθεί από γυναίκες που θρηνούνε γοερά.
Ποτέ η καρδιά μου δεν έχει τόσο από φρίκη
τρομάξει, συγκλονιστεί.

Πού να βρω τον θεόπνευστον Έλενο
και την Κασσάνδρα πού να τη δω, Τρωάδες,